

Mirko Stiplovšek

O RAZVOJU LJUDSKE OBLASTI V OSVOBOJENI MORAVŠKI IN ZGORNJI SAVINJSKI DOLINI

Izbojevanje osvobojenega ozemlja in njegova razsežnost je bil eden vidnih znakov moči narodnoosvobodilnega gibanja v neki pokrajini. Pomembna prelomnica v razširitvi osvobojenega ozemlja na Slovenskem je bila kapitulacija Italije, po kateri so enote NOV in PO Slovenije osvobodile razen nekaterih velikih mest in pasu ob južni železnici skoraj vso tako imenovano Ljubljansko pokrajino in slovensko Primorje. Velika nemška ofenziva od konca septembra do srede novembra 1943 je obseg osvobojenega ozemlja skrčila, toda večja ali manjša območja so ostala osvobojena do konca vojne. Oktobra 1943 je Triglavska divizija osvobodila zahodni del Selške in Poljanske doline, do srede novembra pa je moral sovražnik izprazniti še nekaj postojank in osvobojeno ozemlje se je razširilo proti Škofji Loki. Tako niso le na območju IV. (štajerske) operativne cone enote NOV in PO Slovenije v obdobju velikega razmaha narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem po zlomu italijanskega fašizma uspele iztrgati okupatorjevi oblasti nekega predela in ga dalj časa obdržati v svojih rokah. To stanje je bilo rezultat številnih zaviralnih dejavnikov, med katerimi je bila nemška okupacijska taktika poglobljena ovira za hitrejši razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem.

Štab IV. operativne cone se je po prihodu XIV. divizije na Štajersko odločil, da bo poskušal izbojevati prvo manjše osvobojeno ozemlje v Moravški dolini, v kateri so se veliko zadrževali pokrajinski vodstveni organi narodnoosvobodilnega gibanja, in tudi edina operativna enota — Šlandrova brigada. V noči na 19. marec 1944 so borci Tomšičeve in Šlandrove brigade napadli orožniško in policijsko postojanko v Moravčah. Porušili in zažgali so obe postojanki in še dve večji zgradbi, v kateri bi se sovražnik lahko vselil. Ker so imeli policiisti in orožniki v hudem boju tudi nekaj žrtev, so se morali 20. marca iz Moravč umakniti. Vse do zimske ofenzive 1944/45 okupator ni niti poskušal obnoviti postojanke v Moravčah. Tako je bila Moravska dolina več kot 9 mesecev brez sovražnikove postojanke in so jo kot osvobojeno ozemlje označevali za »malo Rusijo«. Na glavni cesti Domžale — Moravče je segalo osvobojeno ozemlje do bližine Krtine, v smeri proti Lukovici so postavili partizani mejne straže pri Imenjah in pri Prikrnici, na cesti proti Pečam pa na Vahtenbergu. Kljub temu, da so morali Nemci po sabotažni akciji borcev kam-

niško-zasavskega odreda 7. julija 1944 umakniti orožniško posadko iz Vač¹ in se je tako osvobojeno ozemlje precej razširilo, je bil njegov obseg še vedno majhen. Poglavitna slabost pa je bila njegova zemljepisna lega med cesto Domžale—Trojane in železniško progo v Zasavju. Obe komunikaciji sta bili za sovražnika tako pomembni, da je ob njih postavil močne postojanke, iz katerih je lahko v zelo kratkem času »prečesal« osvobojeno ozemlje. Zato je imela Moravska dolina do neke mere pomen polosvobojenega ozemlja, in so ga tako v nekaterih poročilih označevali, v celoti pa velja ta oznaka za njena obrobna območja. Do konca julija 1944 je bilo to poglavitna zaledna baza za partizanske enote na zahodnih območjih IV. operativne cone.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je v svojih navodilih za nadaljnjo dejavnost enot IV. operativne cone 23. julija 1944 med drugim tudi poudaril, da morajo imeti kombinirane operacije z večjimi enotami na Štajerskem za cilj »ustvariti za utrditev vojske in za pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke osvobojenega ozemlja, ki lahko služijo kot potrebna baza za organizacijo vojske, za bolnice in v političnem in vojaškem pogledu za dviganje zaupanja v našo vojsko in našo oblast s strani civilnega prebivalstva.« Enote IV. operativne cone naj bi najprej osvobodile Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino, drugo središče osvobojenega ozemlja pa naj bi izbojevale na Pohorju. V nadaljnjih akcijah naj bi poskušale povezati osvobojeno ozemlje na savinjskem območju z moravškimi in ga razširiti v smeri Domžale—Kamnik—Kranj, pohorsko osvobojeno ozemlje pa proti Kozjanskemu in Slovenskim Goricam.²

Že en teden po prejemu teh navodil so enote IV. operativne cone začele z velikimi akcijami za osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Šlandrova brigada je po dvodnevni bojih 31. avgusta prisilila k vdaji nemške posadke v Ljubnem in v Lučah, Zidanškova brigada pa je naslednji dan osvobodila še Gornji grad. Okupator je moral zaradi nadaljnjih akcij enot operativnega štaba VI. in XI. brigade izprazniti še svoje postojanke v Nazarju, Rečici in Šmartnem ob Dreti ter tudi svoja oporišča v Motniku in Špitaliču v sosednji Tuhinjski dolini. Šlandrova, Zidanškova, Tomšičeva in III. brigada VDV, so 11. septembra začele osvobajati še območje na meji med Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Sovražnik se je moral vdati tudi v Mozirju, v Letušu in v Šmartnem ob Paki.³ Tako je bila osvobojena vsa Zgornja Savinjska dolina. Meja osvobojenega ozemlja je potekala v smeri Soteska pri Letušu—Preseka—Tajna—Skorno—

¹ Poročili štaba IV. operativne cone 21. in 23. 3., poročilo štaba XIV. divizije 4. 4., poročilo krajevnega vodje koroške ljudske zveze 21. 3. 1944 in dnevnik orožniškega okrožja Kranj (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, tom VI, knjiga 12, dokument, št. 51, 68, 96, 141 in 153/; poročilo štaba IV. operativne cone 15. 7. 1944 / Zbornik NOV VI /14, dok. 124/).

² Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 23. 7. 1944 / Zbornik NOV VI — 15, dok. 21/.

³ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. in njegove relatije 20. 8. 15. 9. in 22. 9. 1944 / Zbornik NOV VI. — 15, dok. 83 in 102 in knjiga 16 dok. 42 in 53/; Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB. Celjski zbornik 1963 str. 241—242.

Št. Florjan — Bele vode — Tolsti vrh — Stakneči vrh — Krnes — Komen — Travnik nad Raduho — Mrzla gora — Kamniške planine — Črnivec — Menina planina — prelaz Lipa — Dobrovlje — Soteska — ali območje od izvira Savinje do Letuša ter Zadrecka dolina — skupno nad 500 prostorskih km. Enote XIV. divizije in kozjanski ter pohorski odred pa so poleti 1944 izbojevali še dva velika otoka osvobojenega ozemlja na Kozjanskem in na Pohorju.

Nastanek velikih osvobojenih ozemelj na območju IV. operativne cone je bil vojaško in politično zelo pomemben. Prva neposredna korist operacij za izbojevanje osvobojenega ozemlja je bila pridobitev velikega plena. Enote IV. operativne cone so lahko oborožile in opremile ne le svoje neoborožene borce, temveč tudi veliko novincev in si ustvarile zaloge municije. Na osvobojenem ozemlju so izvedle splošno mobilizacijo in se številčno okrepile, veliko novincev pa so poslale na Dolenjsko. Enote IV. operativne cone so si nato na osvobojenih ozemljih uredile izredno potrebno zaledno bazo. Štab IV. operativne cone je prenestil iz manj varne Moravške doline v Zgornjo Savinjsko dolino vojaške delavnice, skladišča, bolnišnice in tehnike ali pa jih je na novo osnoval. Za izvrševanje zalednih nalog je na osvobojenih ozemljih postavil komande področij s komandami mest in partizanskimi stražami. Na osvobojenih ozemljih so bila tudi varna spuščališča za zavezniške pošiljke, na Pobrežju v Zgornji Savinjski dolini pa je delavski bataljon gradil tudi zasilno letališče. V Zgornji Savinjski dolini je štab IV. operativne cone organiziral še številne vojaške in politične tečaje ter podoficirsko šolo. Mimo neposrednih pridobitev pa so bila osvobojena ozemlja kot rezultat uspešnega delovanja enot IV. operativne cone tudi pomemben dejavnik, ki je ugodno vplival na mobilizacijo tudi v drugih območjih Štajerske in s tem na izpolnjevanje ene njihovih pglavitnih nalog. Prav tako je imelo izbojevanje osvobojenih ozemelj tudi pomembne politične posledice. Že samo dejstvo, da je moral okupator prepustiti enotam IV. operativne cone obširna ozemlja, in tako vidno pokazati vso svojo nemoč, je spodbudno vplivalo na pripravljenost prebivalstva na Štajerskem, da aktivneje kot dotlej podpira narodnoosvobodilno gibanje. Zato je dal pokrajinski odbor OF vsem nižjim forumom nalogo, da te ugodne možnosti izkoristijo za temeljito organizacijsko in politično delo na svojih območjih.⁴ Na osvobojenih ozemljih pa so dobili odbori OF možnost in nalogo, da prevzamejo oblastne funkcije nato pa poskrbijo za nadaljnji razvoj in utrditev demokratične ljudske oblasti. Zelo pomembno je namreč bilo, da se ljudje tudi v praksi seznanijo z revolucionarnimi cilji narodnoosvobodilnega boja, da se »staro ne sme nikdar več povrniti«. Graditev in delovanje nove ljudske oblasti se je prilagajala tudi krajevnim razmeram, in tako imamo nekaj zanimivih posebnosti tudi v njenem razvoju na osvobojenem ozemlju v Moravški in v Zgornji Savinjski dolini, ki jih bomo na kratko prikazali.

⁴ Okrožnica pokrajinskega odbora OF za Štajersko 16. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

Osvobojena ozemlja na območju IV. operativne cone so nastala že po I. zasedanju SNOS, na katerem so 19. februarja 1944 sprejeli tudi odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore (NOO). Na osnovi tega odloka je nato predsedstvo SNOS 1. marca izdalo odlok o razpisu volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrajne narodnoosvobodilne skupščine, 25. marca pravilnik za poslovanje okrožnih, okrajnih in krajevnih volilnih komisij, 21. maja 1944 pa odlok o krajih in okrožjih ter njihovih NOO. S temi odloki je bil nadrobno določen volilni tek za izvolitev narodnoosvobodilnih odborov kot temeljnih organov ljudske oblasti po načelu ljudske demokracije, določene so bile njihove pristojnosti in način delovanja. Volitve so bile splošne, enake, neposredne in tajne, volilno pravico pa so imeli vsi moški in ženske, ki so dopolnili 18. leto, vojaške osebe pa ne glede na starost. Po teh odlokih so bili oblastni organi krajevni, NOO okrajni in okrožni, pri čemer sta volila slednja dva tudi svoje izvršne odbore, medtem ko je bila v krajevnem NOO združena zakonodajna oziroma odredbodajna in izvršna funkcija. Naloge NOO pa so bile zlasti: organizacija vojne zoper okupatorja, pomoč narodnoosvobodilni vojski, zbiranje davka, skrb za siromašne, pospeševanje gospodarstva, obnova, promet, šolstvo, zdravstvo, prosveta, skrb za zavarovanje in izvajanje demokratičnega družbenega reda itn. Predsedstvo SNOS je tudi določilo, naj bodo volitve na osvobojenih ozemljih od 25. marca do 30. aprila 1944, na območjih, ki jih nadzoruje okupator, pa se bodo volitve izvedle vzporedno z osvobajanjem.⁵ V tem roku so nato izvolili svoje oblastne organe v Beli krajini in na osvobojenih ozemljih na Notranjskem in na Dolenjskem, do srede 1944 pa tudi na Primorskem.⁶ Na osvobojenih ozemljih na območju IV. operativne cone pa zaradi dotedanjega razvoja narodnoosvobodilnega boja teh odlokov in predpisov ni bilo mogoče takoj izpolnjevati.

Delo okrajnega odbora OF za Moravško dolino.⁷ V moravškem rajonu je bilo ob osvoboditvi 37 vasi in zaselkov, v katerih je delovalo 28 odborov OF. Večji del Moravske doline je obsegal IV. rajon litijskega okrožja, njen zahodni del (meja Sv. Križ—Javorščica—Vrhpolje—Prikrnica—Limbarska gora) pa je spadal v domžalski rajon kamniškega okrožja. Rajonski komite KPS in rajonski odbor OF sta po

⁵ Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. Zbral in uredil dr. Makso Šnuderl. Ljubljana 1949, dok. št. 111, 124, 134 in 137; Dr. Makso Šnuderl, Zgodovina ljudske oblasti. Ljubljana 1950, str. 312—315.

⁶ Dr. Metod Mikuž, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja. Ljubljana 1970, str. 201—204.

⁷ Sekretar okrajnega odbora OF Tone Cerar-Ciril je za svojo uporabo pisal kratke povzetke razprav in sklepov vseh pomembnejših sej okrajnega odbora OF in tudi številnih sestankov vaških odborov OF, ki se jih je udeležil. Cerar je napisal tudi kratke spomine o delu okrajnega odbora OF za Moravško dolino. Prikaz dela tega foruma podajam predvsem po podatkih iz njegovih beležk, po njegovem spominskem zapisu in po njegovih ustnih dopolnilih, ki jih posebej ne navajam. V opombah opozarjam le še na druge vrste virov. Vse zapiske hrani Tone Cerar.

osvoboditvi dobila nalogo, da prilagodita delovanje svojih organizacij novim pogojem. To delo pa ni bilo lahko, ker je bila med prebivalstvom še velika bojazen pred nemškimi povračilnimi ukrepi zaradi uničene postojanke. Nekateri so se oportunistično odločili za čakanje, večina pa jih je že na velikem mitingu 23. marca pozdravila likvidacijo moravske postojanke in zahtevala še razbitje orožniške postojanke na Vačah. Kljub strahu pred nemškimi represalijami pa so bili sestanki vedno pogostejši in bolje obiskani.⁸ Na seji rajonskega odbora OF 2. aprila, so razpravljali o potrebi, da se najvišji forum v rajonu razširi z novimi člani, izvede nova razdelitev sektorjev dela med posameznimi odborniki ter v Moravčah združijo odbori OF, drugi odbori pa naj bi se razširili z novimi člani, da bi lahko izvrševali tudi oblastne funkcije. Dotedanji odbori so bili namreč zaradi konspirativnega delovanja sestavljeni le iz treh do petih članov. Že naslednji dan je 19 aktivistov na sestanku v Moravčah sklenilo iz dotedanjih treh odborov osnovati širši odbor OF, v katerega so poleg sekretarja izvolili še 7 članov. Posamezni odborniki so bili odgovorni za vojaške zadeve, za obveščevalno službo, za ranjence, za intendantsko delo, za blagajniške posle, za Slovensko narodno pomoč, za kulturno-prosvetno in agitacijsko-propagandno delo. Sklenili so izvesti tudi novo nabiralno akcijo perila za ranjence XIV. divizije, ki so se zdravili v Moravski dolini. Glede prehrane vojaškim enotam so se dogovorili, da jo bodo pošiljali v njihova taborišča. Zaradi nevarnosti nenadnega nemškega vdora so tudi predlagali, naj bi uniformirani partizani podnevi ne hodili v Moravče.

Dne 5. aprila je bila razširjena seja rajonskega odbora OF, ki so se je udeležili predstavniki vseh vaških odborov. Razpravljali so zlasti o razširitvi rajonskega odbora OF in o novih nalogah vaških odborov OF, ki naj bi jih izvolili na sestankih vseh vaščanov. Sklenili so, naj se novi najvišji politični in oblastni forum v okraju imenuje okrajni odbor OF za Moravško dolino. Vanj so izvolili dvanajst članov, in sicer za sekretarja Toneta Cerarja-Cirila, referenta za vojaške zadeve, obveščevalca, bolničarja, intendanta, blagajnika, referenta za kulturno-prosvetno delo in štiri zastopnike vaških odborov. Na sestanku so obravnavali tudi napake nekaterih vojaških intendantov, ki so nabirali hrano, ne da bi se poprej sporazumeli s predstavniki vaških odborov. Sklenili so tudi kaznovati prekupčevalce z blagom in živili.

Okrožni komite KPS je istega dne poročal, da je naloga presnovanja vzpostaviti »socialne« OF odbore. Iz odborov naj bi izločili »kulaške« kmete, čeprav so bili mnogi odborniki že 1942. leta. S tem je nameraval preprečiti širjenje oportunističnih tendenc, ki so se že pojavile.⁹ Okrožni komite KPS je šel v svojih prizadevanjih predaleč. Izločevanje starih odbornikov, premožnejših kmetov, ki nikakor niso bili kulaki, bi po nepotrebem zoževalo širino odborov OF zato so na volitvah novih vaških odborov OF spomladi in poleti 1944 dobili zaupnico vsi dotedanji odborniki, okrepili pa so jih zlasti s predstavniki žensk in mladine. Med funk-

⁸ Poročilo OK KPS Litija 27. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁹ Poročilo OK KPS Litija 5. 4. 1944 v arhivu CK ZKS.

cionarji v vaških in okrajnih odborih OF naj posebej omenimo bolničarje, ki so imeli nalogo predvsem skrbeti za rekonvalescente, ki so bili odpuščeni iz bolnišnic, niso pa bili še sposobni za vrnitev v svoje enote. Teh je bilo v Moravški dolini stalno po nekaj deset. Zanje so uredili skrivališča pri zanesljivih kmetih. Nove naloge je dobil tudi referent za kulturno-prosvetno delo, ki je skrbel za programe na mitingih in za organizacijo šolstva. Zaradi nevarnosti nenadnih nemških vdorov je moral obveščevalec organizirati dobro poročanje o sovražnikovih premikih.

Okupatorske oblasti so po napadu na Moravče odpravile orožniško postojanko, obdržale pa so občinski urad za Moravče, ki je posloval v Domžalah. Tako si je okupator prizadeval še naprej izvrševati v Moravški dolini oblastne funkcije in nastalo je neke vrste »dvovladje«. Tako je občinski urad še vedno pošiljal v Moravško dolino živilske nakaznice, prizadeval si je pobirati dajatve, ljudje pa so se nanj obračali tudi z raznimi prošnjami. Na ta način so Nemci vsaj navidezno zanikavali obstoj osvobojenega ozemlja. Zato je na pobudo oblastnega komiteja KPS za Štajersko in štaba IV. operativne cone okrajni odbor OF za Moravško dolino sklical 6. aprila novo razširjeno sejo, na kateri so razpravljali o javni razglasitvi slovenske ljudske oblasti v Moravški dolini in o odnosih z okupatorskimi oblastmi. Zastopniki oblastnega komiteja KPS in štaba IV. operativne cone so menili, da je treba takoj pretrgati vsako uradno zvezo z okupatorjem. Člani okrajnega odbora OF pa so zastopali stališče, da ne bi bilo umestno zavrniti živilskih kart, ker bi tako lahko prebivalstvo več hrane prispevalo za enote NOV in PO Slovenije. Popolno pretrganje zvez z okupatorjem bi lahko izzvalo tudi nemško maščevanje, kar bi zavrlo politično delo. Poudarjali so, da je vsa oblast praktično že tako ali tako v rokah odborov OF. Po peturni burni razpravi so sklenili, naj prebivalstvo živilske karte še sprejema, ostalo uradovanje z občino v Domžalah pa naj bi se postopoma odpravilo, medtem pa naj bi pripravili ljudi, ki bi se v vseh zadevah obračali na odbore OF. Kot ukrep, s katerim bi zavrnili odhajanje na nemške urade, so sklenili uvesti propustnice, ki bi jih dobili le zanesljivi ljudje. Za izvajanje tega ukrepa bi skrbele straže na meji osvobojenega ozemlja.

Okrajni odbor OF je nato 11. aprila sklenil poslati vsem vaškim odborom navodila glede izvajanja oblastnih funkcij. Odborniki so sklenili, da se mora izvesti popis vsega blaga v štirih moravških trgovinah, od ustvarjenega prometa pa morajo trgovci plačevati davek v naravi. Blagajniku so dali nalogo, da prevzame nadzorstvo nad poslovanjem obeh hranilnic v Moravčah. Pod pretvezo, da bodo popravili požgani združni dom, naj poskuša dobiti denar iz centrale v Celovcu. Del te vsote bi dali nato kot posojilo svobode. Ker v Celovcu o razmerah v Moravčah niso bili poučeni, so ves denar uspeli rešiti. Nadalje je odbor sklenil, da mora prebivalstvo odstraniti s svojih hiš vse nemške napise. Obširno je razpravljal tudi o izvedbi odloka o splošni mobilizaciji in sklenil, da se lahko odhod v partizane odloži le tistim kmetom, brez katerih bi posestvo propadlo ali pa, če so nujno potrebni kot odborniki OF. Tudi vse te je treba šteti za mobilizirane. Zastopnik oblastnega komiteja KPS je na seji predvsem poudaril, da morajo zaktivirati ljudi na vaških sestan-

kih, ker bodo le taki sklepi odsev ljudske volje. Odbori OF morajo posebno pozornost posvetiti družinam mobiliziranih borcev. Denar naj bi priskrbeli tudi s posojili pri premožnejših ljudeh.

Člani okrajnega komiteja KPS in okrajnega odbora OF so nato na vaških sestankih obrazložili odlok o prevzemu oblasti, v katerem je bilo v 1. členu rečeno, da morajo glede na sklepe AVNOJ in SNOS takoj prevzeti oblast in odpraviti vso okupatorjevo upravo. Okupatorju se ne sme dajati davkov in drugih dajatev. Prav tako je bilo prepovedano svobodno trgovanje s presežki proizvodov. Prebivalstvo naj se zato v vseh zadevah obrača na vaške ali okrajne odbornike. Za hrano morajo napraviti skladišča, da je ne bi mogel okupator izropati. V 4. členu je bilo poudarjeno, da se morajo vsi za orožje sposobni moški odzvati mobilizaciji. Kdor bi se ji na kakršenkoli način skušal izogniti, je dezertar in bodo z njim in njegovim premoženjem temu ustrezno postopali. Gospodarska komisija je dobila nalogo, da ureja tudi vsa prehrabena vprašanja in da skrbi za kolektivno obdelavo posestev mobilizirancev in izseljencev. Izdelati je morala tudi cenik, po katerem bi gospodarske komisije odkupovale pridelke. Vsak izvoz hrane iz okraja so prepovedali in prestopke naj bi strogo kaznovali. Najstrožje pa je bilo prepovedano pošiljanje hrane tistim, ki so bili v okupatorjevi službi.¹⁰ Na vaških sestankih, na katerih so funkcionarji govorili tudi o odlokih AVNOJ in SNOS, je bilo največ predlogov in pripomb gléde ureditve gospodarskih problemov, ki so bili zaradi stalnega zadrževanje političnih forumov in vojaških enot v Moravški dolini ter zaradi predvidenega popolnega pretrganja zvez z občino v Domžalah še posebej pereči.¹¹

Dne 19. aprila je bila nato izvedena mobilizacija, pred katero pa se je nekaj obveznikov umaknilo na Koroško. Okrajni odbor OF je poslal vsem pozive, naj se vrnejo, ti so v mnogih primerih zalegli. Sredi priprav na veliko proslavo obletnice OF in praznika dela je 26. aprila nenadoma vdrla v Moravče enota okrog 200 policistov. Obveščevalna služba je o vdoru pravočasno obvestila vse aktiviste, da so se umaknili. Policisti so v Moravčah izvedli hišne preiskave, nekaj ljudi pa so prisilili, da so odstranili partizanske parole po hišah. Policisti so se zadržali v Moravčah le nekaj ur, ker so politični delavci namenoma širili lažno vest, da so v bližini partizanske enote. S svojim vdorom v Moravče so si Nemci več škodovali, kot koristili. Nalašč so razširili alarmne vesti, da bodo Moravče požgali, ljudi pa pometali v ogenj. Njihovo plašno obnašanje in nagel odhod je vlil prebivalstvu pogum, da je še aktivneje sodelovalo v izgradnji ljudske oblasti. Prvomajskega mitinga v Moravčah se je nato udeležilo okrog 600 ljudi.

Okrajni odbor OF je na sejah v maju posvetil največ pozornosti gospodarstvu. Na seji 6. maja je ugotovil, da nekateri posamezniki še vedno

¹⁰ Poročilo OK KPS Litija 19. 4. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹¹ Po oceni okrožnega odbora OF se je na njegovem območju sredi 1944 okrbovalo povprečno po okrog 1000 borcev in političnih delavcev, med njimi največ v Moravški dolini in na območju Vač, kjer so se zbirali tudi novomobilizirani borci pred odhodom na Dolenjsko. (Poročilo OO OF Litija 7. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.)

brez propustnic hodijo na občino v Domžale. Okrajni odbor je namreč dovolil, da so šli po karte le posamezniki, ki so jih nato vzeli za vse prebivalce ene vasi. Običajno so pošiljali na občino starejše zanesljive ženske, ker so se moški bali aretacij. S tem ukrepom so hoteli tudi preprečiti, da bi se širile lažne vesti glede razmer v Moravški dolini in da ne bi prišlo do izdaj. Živilske karte so nato prepustili le tistim, ki so jih zares potrebovali, večino pa jih je prevzel intendant, ki je nakupil živila v trgovinah za potrebe vojske in političnih forumov. Tedensko so sklenili razdeliti vsaki osebi po 1/4 kg mesa. Posebno obširno so razpravljali o premoženju dveh oseb, ki sta zapustili Moravče po osvoboditvi. Trgovcu so sklenili premoženje zapleniti, posestniku pa izvesti popolno rekvizicijo. Nekaj zaplenjene živine in blaga so izročili petim posestnikom na Limbarski gori, ki so jim Nemci ob vdoru 8. maja požgali domačije. Dne 18. maja so na seji okrajnega odbora OF izvolili 14-člansko gospodarsko komisijo, v kateri so bili zastopniki vseh večjih vasi. Okrajni GK so prepustili tudi upravljanje zaplenjenih posestev. Glede na pogostne nemške vdore so na tej seji sklenili tudi prekopati ceste, ki vodijo v Moravče.

Z ustanovitvijo okrajne GK, se je lahko okrajni odbor OF posvetil reševanju drugih perečih problemov pri gradnji ljudske oblasti in okrepitvi politične dejavnosti. Sredi maja sta v moravškem okraju mimo tričlanskega okrajnega komiteja KPS delovali le dve celici (5 partijcev in 4 kandidati) ter 5 aktivistov ZKM z 32 člani. Precej boljše je bilo organizacijsko stanje odborov OF, ki jih je bilo 28, odborov SPŽZ je bilo 8, odborov ZSM 18 s 102 članoma, ustanovljena pa sta bila tudi okrajna odbora SNP in SPŽZ. Mladina je bila zelo aktivna pri prostovoljnem delu na posestvih izseljencev in je skupno z mladino v zasavskem okraju opravila 1500 prostovoljnih ur.

Okrožni komite KPS je 22. maja poročal, da so pri uvajanju ljudske oblasti težave zlasti s krajevnimi odbori, ki se ne čutijo dovolj uposobljeni za samostojno delo. Hudo je bilo organizirati tudi sestanke, kjer so bili ljudje pretrujeni od poljskega dela.¹² Uspešno pa je okrajni odbor OF začel organizirati partizansko šolstvo za učence 1. in 2. razreda. Sredi 1944. so delovale partizanske šole v Drtiji, v Dešnu, v Zg. Prekru, na Gori, v Moravčah je bil slovenski jezikovni tečaj, v sosednjem domžalskem okraju pa sta bili še šoli v Vrhpolju in Zg. Javoršici. Za nadzorstvo nad poukom je skrbel nekdanji šolski upravitelj v Moravčah, ki je postal referent za šolstvo pri okrajnem odboru OF. Prebivalstvo je uvedbo partizanskega šolstva pozdravilo tudi zato, ker so bili ustanovljeni šolski roditeljski sveti.¹³

V začetku junija so Nemci petkrat vdrli v Moravško dolino, kar je začasno zavrlo dejavnost odborov OF. Na okrajni konferenci OF 11. junija so ugotovili, da so vaški odbori OF aktivni povsod, kjer z njimi tesno sodelujejo okrajni odborniki. Posebno aktivno so sodelovali pri urejanju

¹² Poročilo OO OF Litija 1. 6. 1944 v arhivu CK ZKS; Ivan Vidali, V boj za svobodo. Kamniški zbornik 1961, str. 213—214.

¹³ Poročilo OO OF Litija 6. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

gospodarskih zadev. Tako so sklepali o cenikih pridelkov in živine ter o plačah pomožnih delavcev. Na okrajni konferenci so ugotovili, da so bile v Moravški dolini že tri mobilizacije, zaradi česar je veliko pomanjkanje delovne sile. Razpravljali so tudi o možnosti, da bi vprašanje obdelave rešili s delovnimi četami. Okrajna GK je imela že spiske ljudi, ki jih je pošiljala obdelovat posestva izseljencev. Na konferenci so sklenili, da lahko okrajna GK odda neobdelano zemljo tudi v najem, vendar pod pogojem, da posestnik poseje žito in 3/4 pridelka odda gospodarski komisiji. Kočarji so lahko dobili v uživanje nekaj zemlje za lastno prekrbo. Obrtnikom pa so naložili, da so morali brezplačno popravljati poljsko orodje. Za živino, ki bi jo dajali kmetje za prehrano enot NOV in PO Slovenijo bi GK premožnejšim še naprej izdajala potrdila, siromašnejšim pa bi del vrednosti plačala v denarju. Okrajno GK so zadolžili, da preskrbi gradivo za popravilo hiš, ki so jih Nemci požgali ob zadnjih vdorih. Ugotovili so, da dobivajo pomoč vsi pristaši OF, ki so jo potrebni. Zato so uvedli stalne mesečne prispevke od premožnejših ljudi. Za pošiljanje paketov izseljencem so skrbeli zlasti odbori SPŽZ.

Glede na to, da se še številni vaški odbori OF niso preosnovali v smislu sprejetih sklepov, je okrajni odbor OF sredi junija 1944 sklenil sklicati sestanke vaščanov, na katerih bi izvolili razširjene odbore OF, za več naselij pa bi prebivalci lahko izvolili tudi skupne odbore OF. Konec junija in naslednji mesec je bilo nato okoli 40 širših sestankov vaščanov, na katerih so volili nove odbore, razpravljali pa so na njih tudi o tesnejšem sodelovanju odborov OF z ZSM in SPŽZ, o uvedbi narodne zaščite (imenovali so jih vaške straže), o šolstvu, o mobilizaciji, o podporah, o organizaciji kolektivnega obdelovanja zemlje, na vseh sestankih pa je bila uvodna točka poročilo o vojaškem in političnem položaju. Po preosnovanju je delalo v okraju 24 vaških odborov OF. V tem obdobju so politični delavci organizirali 5 velikih mitingov s 300 do 500 udeleženci. Med tekmovanjem zmage so v okraju zbrali v denarju in materialu 27.024 RM, na posestvih izseljencev ali mobilizirancev pa je bilo opravljenih 2205 prostovoljnih delovnih ur, pri čemer se je zlasti izkazala mladina.¹³ Novi vaški odbori OF so nato pogosto sklicevali sestanke vaščanov, na katerih so razpravljali tudi o uvedbi rednega davka, o vzreji prašičev za GK, oddaji nekaterih pridelkov, o dokončni prepovedi dobivanja nemških živilskih kart, o problemu skrivačev, o nalogah narodne zaščite — vaških straž itn. Pokrajinski odbor OF je 21. julija v svojem poročilu ugotovil, da so razmere v litijskem okrožju ugodne in da je šla organizacija »v širino« (vanjo so zajeli od 90 do 100 % prebivalstva), ne pa tudi »v globino«. Politično vodstvo je prešibko in še ni znalo organizacij prilagoditi novim možnostim delovanja, in je zato še vse preveč »na starem ilegalnem tiru«. ¹⁴ Ta ugotovitev velja v precejšnji meri tudi za delovanje organizacij OF v Moravški dolini, na kar so zlasti neugodno vplivali številni močni nemški in domobranski vdori v drugi polovici avgusta. Nemci so veliko ropali, nekaj vasi so tudi požgali

¹⁴ Poročilo pokrajinskega odbora OF za Štajersko 21. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

in več družin izselili. Maščevali so se zlasti nad prebivalci vasi, ki so bile za NOB najboljše. V začetku septembra je v moravškem okraju deloval okrajni komite KPS s tremi celicami (14 partijcev in 17 kandidatov), okrajni odbor OF, okrajna GK, okrožni odbor SPŽZ in informacijsko propagandni odsek, 24 krajevnih odborov OF, 16 odborov ZSM in 7 odborov SPŽZ.¹⁵ Po predhodnih razpravah je okrajni odbor OF na seji 9. septembra sklenil uvesti redni mesečni davek. Vsem ljudem, ki bi še prejemale karte, je dovolil, da so lahko GK odvezele tri četrtine vseh živil in blaga, ki so ga nanje dobili. Za zaplenjena posestva graščin Belnek, Češnjice in župnišča v Pečah je določil oskrbnike. Ugotovil je tudi, da se je z uvedbo delovnih čet iz borcev, ki niso bili sposobni za operativne enote, ugodno rešil problem obdelave zemlje na zaplenjenih posestvih. Zlasti pa je bila na tej seji pomembna razprava o delovanju vaških odborov OF. Okrajni odbor OF je ugotovil, da so že pogoji za izvedbo volitev v narodnoosvobodilne odbore in izvolil je volilno komisijo, ki je nato začela s pripravami nanje.

Sočasno so začeli pripravljati na osvobojenem ozemlju v zahodnem delu Moravske doline in na polosvobojenih ozemljih volitve tudi v sosednjem kamniškem okrožju. Izvedbo volitev pa so že resno ovirali novi sovražniki — pripadniki gorenjskega domobranstva. Iz postojank v Domžalah in z Dolskega so v začetku jeseni 1944 domobranske patrolje vedno pogosteje hodile na akcije tudi v Moravško dolino, kjer so prizadejale izgube političnemu kadru in odkrile nekaj bunkerjev. Kljub temu so do srede novembra 1944 izvedli volitve KNOO in odposlancev v okrajno narodnoosvobodilno skupščino v petih volilnih enotah v litijskem okraju, ki je tedaj obsegalo vse območje nekdanjega okrožja. Prebivalstvo je za volitve pokazalo veliko zanimanje, o čemer priča 100 % udeležba v štirih volilnih enotah. V Češnjicah pri Moravčah pa se volitev niso udeležile družine domobrancev in je bila udeležba le 89 %. Okrožni odbor OF je sklenil, da morajo biti volitve na vsem osvobojenem in polosvobojenem ozemlju izvedene do 3. decembra.¹⁶

V sosednjem kamniškem okrožju so do srede decembra organizirali volitve v 42 volilnih enotah, v katerih je 4019 volivcev izvolilo 264 odbornikov in 43 odposlancev v okrajno skupščino. Kot zanimivost naj omenimo, da so 25. oktobra izvolili svoj KNOO in odposlanca v okrajno skupščino tudi prebivalci Blagovice, kjer je bila sovražnikova postojanka. Zato so si uredili volišča v sosednjem Podmilju. Med Blagovico in Trojanami, kjer je bila prav tako postojanka, pa so partizani postavili zasede. Že v dveh večernih urah so vsi volilci opravili svojo dolžnost.¹⁷

¹⁵ Poročilo OK KPS revirji 3. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁶ Poročilo OO OF Celje 16. 11. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁷ Priloga k zapisniku seje pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko 22. 12. 1944 v fasc. 689, arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja; Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. str. 241—242; Po navodilih pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko pa so v kamniškem okrožju že sredi 1943. leta začeli ustanavljati narodnoosvobodilne odbore (NOO), ki pa bi jih morali glede na dejanske funkcije pravilno imenovati odbore OF. Na primeru iz kamniškega okrožja lahko vidimo, da so ti NOO nastali po povsem drugačni poti kot NOO

Kratko po izvolitvi NOO je zadnje dni decembra 1944 tudi Moravško dolino zajela velika nemško-domobrantska ofenziva, ki je onemogočila delovanje oblastnih in političnih forumov.

Zgornja Savinjska dolina je bila zaradi oddaljenosti od poglobitnih komunikacij v primerjavi z Moravško dolino manj izpostavljena hajkam. Do velike decembrske ofenzive je bil večji vdor le od 21. do 25. oktobra, ko so nemške enote prodrle iz Kamnika čez Črnivec v Novo Štifo, z Vranskega čez Slape v Šmartno ob Dreti in v Bočno, iz Železne kape pa v Logarsko dolino in Solčavo ter požgali večino hiš in gospodarskih poslopij v omenjenih krajih.¹⁸ Tako so bili v Zgornji Savinjski dolini ugodni pogoji za nemoteno delovanje političnih organizacij in za razvoj ljudske oblasti.

V Gornjem gradu, v Rečici, v Nazarjih in v Lučah so bili po osvoboditvi veliki mitingi. Kot v Moravški dolini, tako tudi v osvobojeni Zgornji Savinjski dolini dotedanji razvoj organizacij OF še ni omogočil takojšnjih volitev NOO. Okrožni komite KPS in okrožni odbor OF sta dobila nalogo, da postavljata le odbore OF »iz zanesljivih ljudi vseh slojev in političnih prepričanj«, hkrati pa seznanjata prebivalstvo tudi z organizacijo ljudske oblasti na Dolenjskem. Izvedbo volitev pa bi oblastni komite KPS postavil kot praktično nalogo v primeru, da bi se vojaški položaj na Štajerskem ugodno razvijal. V zvezi z organizacijo ljudske oblasti se je na osvobojenem ozemlju pokazal »v vsej svoji akutnosti« težaven problem neizdiferenciranosti narodnoosvobodilnega gibanja. Zato so začeli nekoliko bolj poudarjati vlogo partije in ljudske demokracije

na osvobojenem ozemlju v »Ljubljanski pokrajini« spomladi 1942, kjer so jih volili. Okrožni komite KPS Kamnik je na svoji seji 12. 8. 1943, ki so ji prisostvovali še inštruktor CK KPS in dva predstavnika PK KPS za Štajersko sklenil, da bo mimo NOO kot organov oblasti ustanavljal še terenske odbore OF. Svojim političnim delavcem je 25. 9. 1943 poslal navodilo, naj rajonske odbore OF kot najvišje politične organe svojega območja sestavljajo sekretar, izvoljen izmed občinskih sekretarjev odborov OF, po en izvoljen predstavnik rajonskega odbora SPŽZ, ZSM, SNP predstavnik NZ, GFK in sekretar rajonskega komiteja KPS, rajonski NOO pa naj bo sestavljen iz sekretarjev vseh množičnih organizacij OF. Na podoben način naj se sestavijo tudi občinski oblastni in politični forumi. Ugovor, izražen že na seji okrožnega komiteja KPS, da »že dosedanje organizacije izpolnjujejo naloge, ki jih nalagajo potrebe in čas«, se je v praksi pokazal kot pravilen. Za delitev dela med odbori še ni bilo pogovov in ustanavljali so le NOO, ki pa so bili hkrati politični in oblastni organi, izvrševali pa so pretežno politične naloge. Za terenske odbore OF se je naziv NOO ohranil do poletja 1944, za občinske odbore OF do njihove ukinitve marca 1944, rajonski NOO pa so že konec 1943. leta pravilno začeli imenovati rajonski odbori OF. Napačni naziv NOO se je za odbore OF ohranil zlasti zato, da bi nove odbore, sestavljene iz sekretarjev množičnih organizacij razlikovali od odborov OF iz pomladi 1943, ki so bili sestavljeni po starem načinu neposredno iz aktivistov OF. Jeseni 1944 pa se je tudi v kamniškem okrožju končno uveljavil izraz NOO le za izvoljene organe ljudske oblasti / poročilo OK ZMK Kamnik 13. 8. 1943 v arhivu CK ZKS, navodila 25. 9. 1943 v fasc. 688, arhiv IZDG in Franc Zupančič-Marjan, ustni vir/.

¹⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 31. 10. 1944 v fasc. 25/1, v arhivu IZDG in poročilo Franca Leskoška-Luke 29. 10. 1944 v arhivu CK ZKS, Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB cit. izd. str. 242 in 245.

kot dejavnika NOB: »Elemente, ki se bodo na tej podlagi ožje povezali z nami, bomo pripravili za kandidiranje na volitvah. Tako se bomo izognili v bistvu sredinskih in plavih NOO.« Sredi avgusta so dotedanja okrožja na Štajerskem združili v osem novih okrožij. Tako sta bili združeni okrožji Celje in Savinjska dolina v okrožje Celje.¹⁹ Centralni KPS je 29. avgusta poslal sekretarju dr. Beblerju brzojavko, naj ne izvajajo na Štajerskem volitev po odloku SNOS z dne 19. februarja 1944. Organizirajo naj volitve v odbore OF po skrajšanem postopku, pri čemer naj si prizadevajo, da bodo izvoljeni dobri pristaši OF.²⁰ Skladno s temi smernicami so že tudi pred sprejetjem brzojavke volili na množičnih sestankih nove razširjene odbore OF na osvobojenem ozemlju. Za pomoč pri organizaciji ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju so vodstveni organi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja poslali na Štajersko dva člana predsedstva SNOS, in sicer Franca Leskoška-Luko in Zorana Poliča, načelnika oddelka za izgradnjo ljudske oblasti pri predsedstvu SNOS, dr. Darka Černeja, načelnika odseka za gospodarstvo pri predsedstvu SNOS inž. Jožeta Levstika, Vencija Perka, Jožeta Kocbeka itd. V Ljubnem je bil nato desetdnevni inštruktorski tečaj za aktiviste OF, ki so jih predvideli za organizacijo volitev. Na njem so jih Franc Leskošek-Luka, Zoran Polič in dr. Darko Černej seznanili z odloki SNOS o volitvah v krajevne in okrajne NOO ter z izkušnjami pri izvedbi volitev v Beli krajini in drugod. Politični forumi so hkrati začeli po vsej osvobojeni Zgornji Savinjski dolini s predvolilno agitacijo. Organizirali so številne sestanke in mitinge, tehnike pa so pripravile veliko propagandnega materiala. Največji miting je bil v začetku septembra v Slatinah pri Bočni, ki se ga je udeležilo okoli 4000 ljudi. Na njem so o pomembnosti osvobojenega ozemlja, o izgradnji ljudske oblasti in njenih nalogah, govorili vodilni vojaški in politični funkcionarji. Glede na to, da so enote IV. operativne cone razširile meje osvobojenega ozemlja proti Mozirju, so politični forumi pospešili tudi izvedbo volitev. Izdelali so načrt, da bi v okrajih Gornji grad in Rečica, v katere so kmalu po osvoboditvi združili dotedanjih 9 okrajev, izvolili skupno 27 krajevnih NOO (KNOO). Prebivalstvo se je predvolilnih sestankov množično udeleževalo, in na njih izražalo navdušenje nad demokratičnimi pridobitvami. Aktivno je sodelovalo tudi pri sestavljanju in dopolnjevanju kandidatnih list za odbornike KNOO in odposlancev v okrajno skupščino, ki so jih predlagali odbori OF. V nekaterih krajih so bile nato volitve že 17. septembra. Okrožni odbor OF Celje je 25. septembra poročal, da so se v Radmirju, Kokarjih, Pobrežah, Bočni, na Pustem polju, pri Sv. Primožu-Savini, Št. Joštu, na Ter planini ter na Brdu, udeležili volitev vsi upravičenci, v Lučah 99,6 %, v Šmartnem ob Dreti 98 %, v Ljubnem 96,1 %. Najslabša je

¹⁹ Nedatirano poročilo sekretarja oblastnega komiteja KPS za Štajersko (iz srede avgusta 1944) v arhivu CK ZKS.

²⁰ Gradivo okrožne konference in depeša CK KPS 29. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

bila volilna udeležba v Novi Štifti z 80 %. Na volitvah je bilo 80 % kandidatov, ki so jih predlagali odbori OF.²¹

Franc Leskošek-Luka in Zoran Polič sta 4. oktobra obvestila predsedstvo SNOS, da so volitve na osvobojenem ozemlju po skrajšanem postopku v glavnem izvedene, in »da je vsepovsod mnogo volje do dela, malo pa izkušenj.« Zato bodo organizirali tečaje za odbornike in aktiviste, sestanke s KNOO in konferenco vseh novoizvoljenih odbornikov, na katerih jim bodo nadrobno obrazložili njihove funkcije in naloge, ter jim posredovali izkušnje iz Bele krajine. Tovariš Leskošek in Polič sta tudi poročala, da so že razpravljali o ureditvi financ in gospodarstva na osvobojenem ozemlju in se dogovorili, da bodo preskrbo vojske prevzeli gospodarski odseki. V odbore OF so sklenili pritegniti ženske in mladino ter jih tesneje povezati z odbori SPŽZ in ZSM. 2. oktobra je bil tudi velik miting za prebivalstvo osvobojenega ozemlja, ki se ga je udeležilo okrog 1.500 ljudi.²²

Konec septembra so tudi ponovno preosnovali dotedanja okrožja in jih združili v pet: Ljutomer, Maribor, Dravograd, Kozje in Celje (okraji: Celje—Mesto, Celje—okolica, Žalec, Mozirje, Vransko, Šoštanj, Trbovlje, Litija in Konjice — sekretar Sergej Kraigher).²³

Novoizvoljeni odborniki KNOO in odposlanci v okrajno skupščino v Zgornji Savinjski dolini so imeli posvetovanje 8. oktobra 1944 v Gornjem gradu, ki ga je vodil sekretar pokrajinskega odbora OF Jože Jurančič. Referate so imeli Franc Leskošek-Luka, dr. Darko Černež, Zoran Polič, in inž. Jože Levstik. Odborniki in odposlanci so želeli zlasti odgovore o nekaterih gospodarskih problemih. Tako so zastavili vprašanje o ohranjanju zasebne lastnine v nastajajoči državi, vprašanje lastništva škofovih gozdov na Petelinjeku, o denarju, ki so imeli vložnega v nemški hranilnici, o upravljanju posestev izseljencev, o oprostitvi vojaške obveznosti nujno potrebnega obrtnika, o problemu odvzemanja konj, o kupčiji z lesom, o obrambi osvobojenega ozemlja itd. Leskošek je poudaril, da je bila razprava zelo konstruktivna in da vprašanja niso bila zastavljena kritikarsko. Isti dan so se posebej sestali tudi odposlanci okrajne skupščine in izvolili svoj okrajni izvršni odbor za Zgornjo Savinjsko dolino.²⁴

²¹ Poročilo okrožnega odbora OF 25. 9. 1944 in poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 13. 9. 1944 v arhivu CK ZKS v poročilu oblastnega komiteja je podatek, da so tudi v Šmartnem ob Dreti volili 100 %, v Novi Štifti pa 81,1 %; Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB, cit. izd. str. 242; Magda Urank, Diplomsko delo v arhivu zgodovinskega oddelka filozofske fakultete; Boris Kuhar, Lepi spomini na osvobojeno ozemlje v zaslužnji Štajerski. Slovenski poročevalec 21. 7. 1954 št. 170.

²² Poročilo Franca Leskoška Luke in Zorana Poliča-Marka 4. 10. 1944 v arhivu CK ZKS.

²³ Poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 27. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

²⁴ Zapisnik posvetovanja odbornikov in odposlancev za Zgornjo Savinjsko dolino 8. 10. 1944 v fasc. 654 v arhivu IZDG in poročilo Franca Leskoška-Luke 10. 10. 1944 v arhivu CK ZKS.

Glede na to, da je bilo mozirsko območje šele pred kratkim osvobojeno, ni bilo mogoče takoj izvesti volitev. Sredi novembra pa so izvolili svoj KNOO tudi v Mozirju in petih okoliških volilnih enotah.

Po volitvah je bila poveljavna naloga aktivistov, vseh forumov, da poskrbijo za aktiviziranje narodnoosvobodilnih odborov in jih usmerjajo k čim večji dejavnosti. V okrožnem odboru OF so bili tedaj odseki za prehrano, za gozdarstvo, za kmetijstvo, za trgovino, za obrt in industrijo, za gradnjo in obnovo, za finance, za prosveto in kulturo ter referenti za socialno skrbstvo, za zdravstvo in za promet. Vprašanje prehrane je bilo na osvobojenem ozemlju izredno pereče. V septembru in oktobru so zbrali okrog 500.000 kg hrane in 50.000 kg sena. Odkupili so tudi 300 glav živine, od katere so nameravali nekaj plemenske poslati na Dolenjsko. Zgornja Savinjska dolina pa je morala tedaj prehranjevati kar 57 različnih ustanov udeležence konference in tečajev. Zato je prišlo do velike stiske za hrano, ko so prišle še enote NOV in PO Slovenije. Transportna četa IV. operativne cone je morala dovažati hrano s Spodnje Savinjske doline iz okrajev Šoštanj, Vransko in Žalec ter od drugod. V Zgornji Savinjski dolini pa so zgradili skladišča za zaloge hrane. Tako je bilo v začetku novembra vskladiščenih 5 vagonov presnega sadja.

Odsek za trgovino, obrt in industrijo je zlasti skrbel za obratovanje podjetij in delavnic, popisal pa je tudi zaloge v trgovinah. V Zgornji Savinjski dolini je po njegovih prizadevanjih začel obratovati tudi premogovnik. Na osvobojenem ozemlju na Štajerskem so v začetku novembra delovale tri mehanične, pet čevljarških, dve sedlarski, šest krojaških, ena kolarska delavnica, dve milarni, štiri mlekarne, ena barvarna, 11 sušilnic sadja, osem usnjarn, 20 mlinov ter pet elektrarn, od teh večina v Zgornji Savinjski dolini. Z usnjarnami so vojaške oblasti sklenile posebne pogodbe. Posebej so delovale še vojaške delavnice. Ob tem naj omenimo zanimivost, da je odbor Delavske enotnosti v Ljubnem izvršil verjetno eno redkih mezdnih gibanj med NOB. 15. oktobra je sprejel resolucijo, da se morajo glede na padec vrednosti nemške marke prilagoditi tudi delavske mezde cenam življenjskih potrebščin. Ob tem je posebej opozoril na problem hlapcev in dekel, ki so dobivale le od 25 do 40 RM na mesec, 1 kg masti pa je imel že ceno 20 RM. Odbor Delavske enotnosti je posredoval tudi zaradi neredne preskrbe in je zahteval vsaj redno dobavo masti in moke.

Zelo zaposlen je bil na osvobojenem ozemlju tudi odsek za gozdarstvo, ki je organiziral obratovanje žag, spravljanje lesa in žganje oglja. Pokrajinski odsek za gospodarstvo je načrtoval, da bodo zrezali in stesali v Zgornji Savinjski dolini, na Pohorju in na Bohorju okrog 70.000 kubičnih metrov lesa. Obratovalo je okrog 20 žag, skupno pa so do začetka novembra 1944 pripravili zlasti v Zgornji Savinjski dolini 40.000 kubičnih metrov rezanega lesa za obnovo, 10.000 m³ drv in okrog 10.000 kilogramov oglja. Še večjo proizvodnjo je zaviralo pomanjkanje delovne sile, zaradi česar so bile težave tudi pri obdelovanju zaplenjenih posestev in zemlje izgnancev. Nadzorstvo nad veleposestvom Marijin grad v Nazarjih je imel posebni okrožni pooblaščenec za upravo narodne imovi-

ne. Zaradi prepočasnega sejanja ozimine je moral posredovati pokrajinski odbor OF. Njegov odsek za kmetijstvo je osnoval tudi v drugi polovici septembra 1944 v Mozirju in Gornjem gradu strojno traktorsko postajo. Do začetka novembra so posejali vsa zaplenjena posestva in posestva izgnancev.

Odsek za gradnjo in obnovo je imel veliko dela zlasti po že omejenem nemškem vdoru na osvobojeno ozemlje, ko je moral poskrbeti za obnovo požganih domačij. Poglavitni finančni vir je bilo tri odstotno posojilo. Sredi oktobra 1944 je pokrajinski odbor OF sklenil, da ne bo več najemal posojila v markah. Uvedli so lirski bon in novi cenik predsedstva SNOS. Hkrati so v celjskem okrožju že pripravljali pobiranje davka. Okrožni odbor OF je 2. novembra predpisal naj na osvobojenem ozemlju predpiše višino davka finančni referent pri KNOO v sporazumu z davkoplačevalci. Na osvobojenem ozemlju je bil nato sestanek finančnih poverjenikov, na katerem so jim člani odseka za finance odgovarjali na vprašanja ter jim obrazložili značaj narodnega davka.²⁵

Zelo uspešno so na osvobojenem ozemlju organizirali tudi partizansko šolstvo, o katerem so razpravljali na številnih množičnih sestankih, posebno pozornost pa mu je posvetil tudi pokrajinski odbor OF. Skupno je delovalo 15 šol z 48 oddelki in nad 1347 učenci, od teh najprej šola v Solčavi, ki je začela s poukom že 1. julija 1944. Pokrajinski forumi so posvetili posebno pozornost tudi strokovnemu izpopolnjevanju učiteljev, ki so na štirih konferencah razpravljali o organizaciji šolstva, o učnih načrtih, o predmetniku, na vsakem pa so jih politični delavci seznanili z notranjim in zunanjepolitičnim položajem. Prav tako se je na osvobojenem ozemlju zelo razmahnila tudi kulturna dejavnost.²⁶

KNOO so največ pozornosti posvečali gospodarskim vprašanjem, obnovi, socialnemu skrbstvu in šoli in ponekod imeli za te naloge tudi posebne poverjenike ali referente. Prav tako so bili v odborih tudi referenti za narodno zaščito. Pri reševanju gospodarskih problemov so pokazali tudi slabosti, ki so izvirale iz sestava KNOO. Okrožni odbor OF Celje je 16. oktobra 1944 poročal, da je bilo zaradi premajhnih prizadevanj političnih delavcev v predvolilni agitaciji izvoljenih za odbornike in odposlance tudi nekaj špekulantov, »ki jim je popolnoma tuj ljudski in demokratični značaj naše oblasti...«. Premožnejši posestniki so poskušali v svoje roke dobiti gospodarske zadeve. Zato so se nekateri KNOO pri dajatvah za NOV pokazali za zelo ozke. Na osvobojenem ozemlju do srede novembra 1944 tudi niso popisali hrane, da bi lahko pravično razdelili bremena pri oskrbi vojske. To je povzročilo trenja

²⁵ Gospodarsko poročilo za Štajersko 4. 11., poročilo okrožnega odbora OF Celje 16. 11. in poročilo Franca Leskoška-Luke, 18. 11. 1944 v arhivu CK ZKS; resolucija odbora delavske enotnosti v Ljubnem 15. 10. 1944 v fasc. 656 v arhivu IZDG; Dr. Metod Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo v luči partizanskih dokumentov. Ljubljana 1969, str. 298 do 301; navedeni Kuharjev članek.

²⁶ Šolske kronike v fasc. 349 v arhivu IZDG; Stane Terčak, Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS 1958, str. 209—211; Majda Urank, Diplomaska naloga.

med KNOO. Politični delavci so prešibko vplivali na aktiviranje NOO in na vključevanje množic v njihovo delo. Sekretar okrožnega odbora OF Celje Sergej Kraigher pa je ob tem ugotovil, da se okrajni izvršni odbor vedno bolj uveljavlja kot »odločujoči organ oblasti in pridobitve na ugledu in zaupanju«, in da so se tudi nekateri krajevni NOO »že v precejšnji meri vpeljali v delo.«

Od 7. do 9. novembra je bila konferenca aktivistov celjskega okrožja, na katerem je 180 udeležencev poslušalo referate o zgodovini OF izgradnji ljudske oblasti in odnosih med odbori OF in NOO, o gospodarskih vprašanjih, o organizacijskih vprašanjih in množičnem delu, o propagandi ter notranjem in zunanjepolitičnem položaju. Po živahni razpravi o problemih mobilizacije, prehrane, o odnosih do vojske, o aktiviziranju žensk in mladine, so izvolili okrožni plenum OF in njegovo tajništvo. Nekaj dni kasneje je sekretar okrožnega odbora OF poročal, da so na osvobojenem ozemlju »organizacije OF prodrle v sleherno vas in kraj.« Ob tem pa je pripomnil, da so številni požrtvovalni pristaši OF, ki so v narodnoosvobodilnem gibanju delali in ga podpirali od začetka po osvoboditvi stopili v ozadje ali zaradi razočaranja nad vključevanjem špekulantov v politične in oblastne odbore, nekateri pa tudi iz oportunitizma, češ da so že dovolj delali. S številnimi sestanki, najmanj po dva sta bila v vsaki vasi, s proslavami in s prireditvami, so v zadnjem času spet politično razgibali prebivalstvo na osvobojenem ozemlju. Za propagandno gradivo so v Zg. Savinjski dolini skrbele tri tiskarne. Kot ena od pomembnih nalog pa so si politični delavci zastavili izvedbo volitev tajništev krajevnih odborov OF in delegatov za okrajno konferenco OF v Zgornji Savinjski dolini, ki pa jih zaradi izgube osvobojenega ozemlja že ni bilo mogoče imeti.²⁷

Obdobje velikega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja na območju IV. operativne cone je bilo sklenjeno decembra 1944, ko je general Erwin Rösener s svojimi enotami in ob sodelovanju pripadnikov gorenjskega domobranstva ponovno okupiral vsa osvobojena ozemlja in okreпил nadzorstvo ne le nad pomembnimi komunikacijami, temveč tudi nad odročnejšimi hribovskimi predeli. Tako je bilo zaledje nemške fronte varno za premeščanje enot in prevažanje vojaškega materiala. Ofenziva, ki se je začela novembra 1944 na Kozjanskem, se nadaljevala naslednji mesec v Zgornji Savinjski dolini, sklenjena pa je bila 7. januarja 1945 na Moravškem, pa je zlasti hudo prizadela politično dejavnost in razvoj ljudske oblasti. Umik narodnoosvobodilnih enot pred nemško premočjo in izguba osvobodilnega ozemlja je povzročila med prebivalstvom veliko zbežanost. Okrožni komite KPS Celje je v svojem poročilu 27. decembra 1944 poudaril: »Izkazalo se je, da so Štajerci gledali v osvobojenem ozemlju nekaj simbol in jamstvo njihove skorajšnje osvoboditve in znak nepremagljivosti našega osvobodilnega boja. Tako so zelo za-

²⁷ Poročilo Franca Leskoška-Luke 18. 11. 1944 in poročilo okrožnega odbora OF Celje 16. 11. 1944 v arhivu CK ZKS; Emil Cesar, Razvoj in delo ilegalnih in partizanskih tehnik na Kamniškem. Kamniški zbornik 1962, str. 104—106.

zaskrbljeni zasledovali junaško tritedensko obrambo osvobojenega ozemlja ne samo najbližji okraji, ampak tudi prebivalstvo najoddaljenejših okrajev...« Tudi instruktor centralnega komiteja KPS Mira Svetina—Vlasta je ugotovila, da so bili politični funkcionarji in množice »zaverovani« v osvobojeno ozemlje in »ko tega ni bilo več, se jim je podrlo vse.«

Nemci so svojo oblast na ponovno okupiranih ozemljih utrjevali z nasiljem in propagando, pri kateri so spretno izkoristili tudi nekatere napake oblastnih in političnih organov. Nemške enote in domobranci so več desetih ujetih in ranjenih borcev ter aktivistov ustrelili. Aretirali so veliko članov političnih in oblastnih forumov, kar jim je olajšala najdba arhivskega gradiva. Ponekje pa so jim pomagali tudi domači izdajalci. Številni aktivisti so se pasivizirali, veliko pa se jih je poskrilo v bunkerje. Tako imenovani skrivači so širili preplah pri množicah in poudarjali, da se ne da več delati ter da se je treba nemškimi oblastem ukloniti. Posamezniki so celo zdrsnili v kriminal in se polastili zalog gospodarskih odsekov. Okrožni komite KPS je ob tem pojavu poudaril: »Jasno je, da je njihovo skrivaštvo v času, ko bi morali naši aktivisti uveljaviti proti pritisku nemške oblasti avtoriteto naših oblasti in s to avtoriteto odvracati množice od izdajalskega službovanja okupatorju, zaupanju množic v naše odbore OF zadalo močan udarec.« Organizacije OF in KPS ter narodnoosvobodilni odbori v Zgornji Savinjski in Moravški dolini so decembra začasno prenehali delati. Vztrajali so le redki aktivisti.²⁸ Nemška ofenziva je tako najbolj prizadela območje med revirji in Zgornjo Savinjsko dolino, ki je bilo dotlej na območju IV. operativne cone eno najpomembnejših žarišč narodnoosvobodilnega gibanja.

Razvoj ljudske oblasti v Moravški in Zgornji Savinjski dolini je bil neposredno po osvoboditvi podoben. Tako kot drugod na Slovenskem so odbori OF, ki so dotlej delali v ilegali, prevzeli mimo političnih tudi vse oblastne funkcije. Ob tem moramo poudariti, da so odbori OF že v pogojih okupacije razvili nekatere prvine ljudske oblasti, ki so jih po osvoboditvi razvijali in okrepili. Dotedanji odbori OF pa so bili zaradi konspirativnosti praviloma številčno šibki in odborniki niso zmogli uspešno opravljati vseh novih nalog. Zato je bila ena prvih nalog političnih delavcev na osvobojenih ozemljih, da so poskrbeli za razširitev odborov OF, hkrati pa so si prizadevali čimbolj uveljaviti eno od prvih ljudske oblasti — demokratičnost. Zato so organizirali sestanke vaščanov, na katerih so bili praviloma izvoljeni tudi vsi odborniki, ki so delovali že v ilegali. Okrepili so jih zlasti s predstavniki SPZZ in ZSM. Pripomniti moramo, da so hkrati z odbori OF prilagodile delavnost novim razmeram in nalogam tudi vse množične organizacije OF. Potem ko so namesto postavljenih, začeli delovati izvoljeni odbori OF, pa je šel razvoj ljudske oblasti v Moravški in Zgor. Savinjski dolini različno pot.

²⁸ Poročili Borisa Kraigherja-Janeza 22. 12. 1944 in 3. 3. 1945, poročilo okrožnega komiteja KPS Celje 27. 12. 1944, pismo Mire Svetine-Vlaste 21. 1. 1944 in poročilo o stanju v kamniškem okrožju (verjetno iz februarja 1945) v arhivu CK ZKS.

Vzrokov za počasnejši razvoj ljudske oblasti na Moravškem je več, pglavitni pa so trije: dotedanji razvoj organizacij OF, zemljepisni položaj osvobojenega ozemlja in kadrovske težave. Zaradi nemškega nadzorstva so številčno šibki odbori OF opravljali pred osvoboditvijo zlasti politične naloge. Ker je bila Moravska dolina narodnoosvobodilnim enotam pomembno izhodišče za akcije na cesti Domžale—Vransko, na železnici Laze—Zidani most in za mobilizacijo v revirjih, je okupator pred napadom na Moravče in tudi po njem na tem območju pogosto hajkal. Ker v njej mnogokrat ni bilo nobene večje narodnoosvobodilne enote, so Nemci brez večjih težav udirali vanj. Tako je bilo prebivalstvo zelo izpostavljeno okupatorjevim povračilnim ukrepom. Zato se je balo javnega delovanja. Prehod iz ilegalnih na legalne oblike dela odborov OF je bil počasen. Mimo tega pa je okupator poskušal obdržati formalno oblast nad Moravško dolino preko svojega občinskega urada, ki pa ga je moral preseliti iz občinskih meja. Popolno pretrganje zvez z nemškim občinskim uradom bi bilo po mnenju prebivalcev lahko povod za okupatorjevo maščevanje. Nemške oblasti so pri vzdrževanju zvez z Moravško dolino postopale zelo taktično. Omejevale so se v glavnem na preskrbo prebivalstva z živili in blagom, in ljudi je bilo težko prepričati, naj ne jemljejo tega, kar jim je okupator nudil. Poudarjali so, da bodo tako lažje preko gospodarskih komisij preskrbovali narodnoosvobodilne enote. Pomembna ovira za hitrejšo prilagoditev delovanja odborov OF novim razmeram pa je bilo tudi veliko pomanjkanje političnega kadra, ki je bil pri izgradnji ljudske oblasti prepuščen v glavnem lastni iniciativnosti. Vse to je vplivalo, da so v Moravški dolini šele po približno 7 mesecih po osvoboditvi dozoreli pogoji za izvolitev narodnoosvobodilnih odborov v skladu z odloki SNOS.

Tudi v Zgornji Savinjski dolini je bil razvoj organizacij OF pred osvoboditvijo velika ovira pri izgradnji ljudske oblasti.²⁹ Enote IV. operativne cone so poleti 1944 potisnile okupatorja v defenzivo in mu s svojo dejavnostjo onemogočile, da bi organiziral močnejše vpade na osvobojena ozemlja, ki so jih približno sočasno izbojevale tudi na Kozjanskem in na Pohorju. Zgornja Savinjska dolina je bila tudi odmaknjena od najpomembnejših komunikacij in primerna za obrambo. Iz vseh teh vzrokov je okupator le enkrat vdrl na to osvobojeno ozemlje in prebivalstvo se je počutilo varno. Zlasti pa je bilo za razvoj ljudske oblasti v zgornji Savinjski dolini pomembno, da so vodstveni organi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja poslali tja več visokih funkcionarjev in izkušenih aktivistov, ki so dobro poznali probleme pri njegovi izgradnji na Dolenjskem. Po njihovih navodilih in z njihovo pomočjo so se šta-

²⁹ Pokrajinski odbor OF za Štajersko je 21. 7. 1944 poročal, da je v savinjskem okrožju zajetih v OF 80 do 90 % prebivalstva, kar pa se ne kaže tudi v stanju organizacij OF. Zlasti v večjih krajih so bile organizacije OF še šibke in pristaši OF slabo organizacijsko povezani. Najboljše so bile razmere v Zadrecki dolini, kjer so delale vse množične organizacije OF. Zaradi delovanja tako imenovane Revsove bande (po partizanskem dezerterju Antonu Tostovršniku-Revsu), ki je v svojem delovanju posnemala raztrgance, pa politični delavci na območju Solčave, Luč in Ljubnega niso mogli delati.

jerski politični delavci lotili priprav za volitve narodnoosvobodilnih odborov in jih že približno po enem mesecu in pol po osvoboditvi začeli tudi izvajati. Novo izvoljeni odborniki in odposlanci so imeli veliko volje, da bi svoje dolžnosti čim uspešneje opravljali, vendar pa jim je manjkalo tudi izkušenj. Kmalu pa se je tudi pokazalo, da ponekje niso imeli srečne roke pri izvolitvi oblastnih funkcionarjev in da nekateri niso dovolj pripravljeni razumeti potreb narodnoosvobodilnega boja. Politični delavci so veliko pozornost posvetili zlasti aktiviranju novih oblastnih organov in odpravljanju napak v njihovem delu. Kljub prizadevanju niso uspeli do decembrske ofenzive organizirati tudi volitev odborov OF, in tako izvesti formalno in dejansko ločitev političnih in oblastnih organov. Po splošni mobilizaciji vseh moških od 17 do 50 leta so bile tudi zelo razredčene vrste aktivistov in politične funkcije so morale prevzeti zlasti ženske in mladinke, ki pa so bile razumljivo manj izkušene. Pomanjkljivosti in napake v delovanju oblastnih in političnih forumov v Zgornji Savinjski dolini so se razkrile zlasti v času nemške ofenzive. Tedaj se je pokazalo, da v kratkotrajnih pripravah za volitve oblastnih forumov niso dovolj uspešno rešili problema njihovega sestava. Vanje so ponekod uspeli priti tudi špekulanti. Kljub temu, da so politični delavci posvetili veliko pozornost usmerjanju dejavnosti narodnoosvobodilnih odborov, pa je bilo do nemške ofenzive premalo časa, da bi jih utrdili. Ko je okrožni komite KPS Celje na seji 12. marca 1945 analiziral politično delo v času osvoboditve, ga je ocenil kot preozko in premalo intenzivno. Odbori OF so se preveč omejevali na organizacijo volitev in upravno dejavnost, propaganda pa je bila preveč lokalna, s poudarkom na osvobojenem ozemlju na Štajerskem.³⁰ Zato si je njegovo izgubo prebivalstvo razlagalo kot porast nemške moči in ne kot okupatorjevo pripravo za umik. Zlasti pa je bilo narobe, da ni nihče računal na težave in preizkušnje pred dokončno ofenzivo. Skratka, sovražnikova ofenziva je pokazala, da je bil teren le navidezno dobro obdelan, vendar »korenine so pognale še premalo globoko in prvi močnejši veter je napravil škodo.«³¹ Ob teh napakah pa moramo poudariti, da so izvoljeni narodnoosvobodilni odbori in odbori OF v Moravški in Zgornji Savinjski dolini opravili zlasti pomembno delo pri preskrbi narodnoosvobodilnih enot, pri mobilizaciji, pri reševanju gospodarskih, socialnih, šolskih, kulturnoprosvetnih in drugih problemov, in da se je prek njih aktivno vključilo v narodnoosvobodilno gibanje veliko novih ljudi. Izvolitev narodnoosvobodilnih odborov na osvobojenih ozemljih pa je bila tudi pomembna manifestacija demokratične ljudske oblasti, ki je široko odmevala tudi na tistih območjih Štajerske, ki jih je nadziral okupator.

S tem prikazom razvoja ljudske oblasti v Moravški in Zgornji Savinjski dolini, ki ga bo treba še dopolniti z dokumentacijo s terena, sem želel opozoriti na zanimive posebnosti v njeni izgradnji in na ne-

³⁰ Zapisnik seje okrožnega komiteja KPS Celje 12. in 13. 3. 1945 v arhivu CK ZKS in zapisnik seje okrožnega odbora OF 13. 3. 1945 v fasc. 656 v arhivu IZDG.

³¹ Pismo Mire Svetina-Vlaste, 20. 1. 1945 v arhivu CK ZKS.

katere vzroke, ki so vplivali na oblike in intenzivnost delovanja oblastnih organov. Tudi na Primorskem se je npr. ljudska oblast v marsičem drugače razvijala kot pa v takoimenovani Ljubljanski pokrajini.³² Te posebnosti bi bilo treba nadrobno obdelati v prikazih razvoja narodno-osvobodilnega gibanja po pokrajinah ali okrožjih, ki se jih bo treba čimprej lotiti. Šele na tej osnovi bo mogoče napisati tudi popolnejšo sintezo razvoja ljudske oblasti na Slovenskem, ki je bil v marsičem drugačen kot v drugih jugoslovanskih pokrajinah.

Zusammenfassung

ÜBER DIE ENTWICKLUNG DER VOLKSGEWALT IM BEFREITEN TAL VON MORAVČE UND IM OBEREN SAVINJATAL

In März 1944 wurde von den Einheiten der IV. Operativzone das Tal von Moravče befreit, im August und September desdelben Jahres noch das obere Savinjatal. Die Befreiung umfangreicher Gebiete war für die weitere Entwicklung des Volksbefreiungskampfes in der Steiermark von grösster militärischer und politischer Bedeutung. Wegen der früheren grossen Verzweigkeit und spezifischen Tätigkeit von einzelnen Organisationen der Volksbefreiungsfront (OF) konnte sich die Volksgewalt dort zwar langsamer, aber auch in vielem anders als in anderen slowenischen Gebieten entwickeln. Im Tal von Moravče und im oberen Savinjatal wurde sofort nach der Befreiung die Gewalt von den OF-Ausschüssen übernommen, die von der Bevölkerung auf Zusammenkünften gewählt worden waren. Schon Mitte September 1944 sind im oberen Savinjatal entsprechend der Entscheidung des slowenischen Volksbefreiungsrates die Organe der Volksgewalt gewählt worden, während im Tal von Moravče wegen der häufigen deutschen Überfälle und dem Mangel an politischen Aktivisten die Volksbefreiungsausschüsse erst 7 Monate nach der Befreiung (im November 1944) gewählt wurden. Trotz einiger Fehler haben die OF-Ausschüsse und die Volksbefreiungsausschüsse im befreiten Gebiet bis zur deutschen Offensive im Dezember 1944 eine bedeutende Arbeit geleistet bei der Versorgung der Einheiten der Volksarmee, der Mobilmachung, der Lösung von Wirtschafts- und Sozialproblemen, im Schulwesen und in der Kultur. Die Wahl der Volksbefreiungsausschüsse auf dem befreiten Gebiet war eine bedeutende Manifestation der demokratischen Volksgewalt, sie wurde auch auf den von der deutschen Besatzungsmacht unter Kontrolle gehaltenen steirischen Gebieten mit grosser Aufmerksamkeit verfolgt.

³² Primerjaj razpravo dr. Metoda Mikuža, Primorski NOO (odbor OF). Zgodovinski časopis 1965—1966, str. 387—395.